

До спеціалізованої вченої ради
ДФ 70.895.075 у Хмельницькому університеті
управління та права імені Леоніда Юзькова

РЕЦЕНЗІЯ

**докторки філософії з права, доцентки
РОМАСЬ Марії Іванівни на дисертацію
ТАНАСЮК Олени Євгенівни**

**на тему: «Зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої внаслідок
рятування здоров'я, життя та майна фізичної особи»
поданої на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії в галузі
знань 08 Право за спеціальністю 081 Право**

Актуальність теми дисертаційного дослідження. В умовах зростання кількості надзвичайних ситуацій, техногенних аварій, воєнних дій та інших обставин підвищеного ризику особливого значення набуває чітке та передбачуване правове регулювання зобов'язань із відшкодування шкоди, завданої внаслідок рятування здоров'я, життя та майна фізичної особи. Чинне цивільне законодавство України, закріплюючи спеціальний режим відшкодування шкоди, завданої рятувальникові (статті 1161-1162 ЦК України), водночас не містить вичерпних критеріїв оцінки правомірності дій із рятування. Дискусійними залишаються питання визначення реальності загрози, допустимого ступеня ризику, а також співмірності завданої шкоди меті рятування, що ускладнює однакове застосування відповідних норм.

Не менш проблемним є визначення суб'єктного складу зобов'язань із відшкодування шкоди, зокрема статусу осіб, на яких покладається обов'язок компенсації, та кола осіб, які можуть визнаватися рятувальниками. У цьому контексті особливої уваги потребує питання цивільно-правового статусу юридичної особи як рятувальника, оскільки чинне законодавство фактично орієнтоване на фізичну особу та не враховує сучасні форми участі юридичних осіб у здійсненні рятувальних заходів поза межами службових або договірних зобов'язань.

Крім того, відсутність чіткого розмежування між зобов'язаннями, що виникають унаслідок рятування, та суміжними правовими конструкціями посилює потребу в доктринальному осмисленні правової природи цих зобов'язань і виробленні узгоджених підходів до їх правового регулювання.

З огляду на зазначене, комплексне дослідження зобов'язань із відшкодування шкоди, завданої внаслідок рятування здоров'я, життя та майна фізичної особи, є своєчасним і необхідним для розвитку цивільно-правової доктрини та удосконалення чинного законодавства України.

Вищезазначене обумовлює актуальність дисертаційного дослідження ТАНАСЮК Олени Євгенівни на тему «Зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої внаслідок рятування здоров'я, життя та майна фізичної особи».

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх новизна. Рецензоване

дослідження є ґрунтовною теоретико-прикладною працею, присвяченою проблематиці зобов'язань із відшкодування шкоди, заподіяної під час рятування життя, здоров'я та майна фізичної особи.

Достовірність і обґрунтованість отриманих результатів забезпечуються належною теоретичною та методологічною основою дослідження, всебічним аналізом наукових праць вітчизняних учених, а також комплексним дослідженням національного законодавства України. Сформульовані у дисертації наукові положення, висновки та рекомендації є логічно виваженими, повною мірою відповідають меті й завданням роботи та зумовлені адекватним добором і ефективним застосуванням авторкою методів наукового пізнання.

Практичне значення результатів дисертації полягає у можливості їх використання для вдосконалення чинного цивільного законодавства України, усунення правових колізій, а також у процесі підготовки підручників, науково-практичних коментарів до Цивільного кодексу України й у професійній діяльності правників.

Дисертантка продемонструвала високий рівень теоретичних і практичних знань із досліджуваної проблематики, здатність самостійно аналізувати та узагальнювати нормативно-правові акти, загальну й спеціальну наукову літературу, формулювати науково обґрунтовані висновки, визначення правових категорій і пропозиції щодо вдосконалення законодавства.

Дисертаційна робота є завершеним, актуальним, самостійним та аргументованим науковим дослідженням. Її висновки відображають основні наукові результати, отримані дисертанткою особисто, та узагальнюють викладений матеріал відповідно до загальної мети й конкретних завдань.

Заслужують на увагу такі пропозиції та висновки авторки:

ЗВШРФО є окремим видом недоговірних зобов'язань, що виникають із правомірної поведінки його учасників (с. 42). Варто підтримати твердження здобувачки, що в таких зобов'язаннях важливе місце посідає принцип справедливості цивільного права – недопущення покладення негативних наслідків на особу, яка діяла правомірно та внаслідок цього потерпіла шкоди (с. 46). На особливу увагу також має заслуговувати застосування принципів справедливості, добросовісності та розумності, оскільки власник повертає рятувальнику лише те, що йому належить, але в межах матеріальних втрат (с. 185).

Високо оцінюються приклади таких зобов'язань з реального життя щодо порятунку дітей чоловіком, який загинув внаслідок цього (с. 144), та порятунку підлітком свого молодшого брата (с. 145), тому цінним є твердження, що «сьогодні Україна тримається не лише на армії та волонтерах, а й на безіменних подвигах звичайних людей, які вчиняють суспільно корисні вчинки безкорисно» (с. 146).

Вірною є позиція, що у зобов'язальних правовідносинах основним елементом є саме активна поведінка боржника, тоді як утримання від дій має другорядний, допоміжний характер (с. 24, 28).

ЗВШРФО виникають у разі порушення абсолютних прав рятувальника, однак самі зобов'язальні правовідносини мають відносний характер (с. 32),

мають ознаки регулятивних та охоронних зобов'язань (с. 41). Позитивно оцінюється розкриття правового регулювання глави 82 ЦК України даних зобов'язань (коли застосовується, які статті тощо) (с. 75).

Підтримуємо позицію дисертантки, що суб'єктами ЗВШРФО загалом є потерпілий (рятувальник) – фізична особа, юридична особа, та боржник – держава та власник (володілець) майна, яке рятували. При цьому суб'єктний склад залежить від виду та підвиду цих зобов'язань (с. 140). Правильно акцентовано, що при здійсненні рятувальних дій шкода завдається самому рятувальнику, тобто суб'єкту, який намагається запобігти шкоді, що могла б бути завдана іншій особі (с. 72).

Логічним є те, що у досліджуваних зобов'язаннях обов'язок із відшкодування шкоди рятувальнику завжди є новим для зобов'язаного суб'єкта (с. 31).

У підрозділі 2.2.2 влучно досліджено життя та здоров'я фізичної особи як об'єкти загрози у зобов'язаннях з відшкодування шкоди, адже життя та здоров'я є об'єктами особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи, належать їй з моменту народження довічно, не мають економічного змісту, невід'ємні від неї та невідчужувані (с. 109).

Щодо цифрової речі, то влучно проаналізовано, що «моральну шкоду, як правило, завжди зазнає фізична особа, яка вчиняє рятувальні дії після кібератаки, якщо злодії отримали доступ до її персональних даних. Це зумовлено тим, що як наслідок може мати місце незаконна їх обробка, втрата, знищення, пошкодження, а також може бути поширена інформація, що є недостовірною, чи ганьбить честь, гідність та ділову репутацію фізичної особи» (с. 133).

Позитивно оцінюється положення про те, що правова конструкція ЗВШРФО за участю юридичної особи полягає у тому, що рятувальні дії працівників юридичної особи, здійснені при виконанні ними своїх трудових обов'язків, вважаються діями самої юридичної особи, що відображає концепцію «співпадаючої діяльності», де діяльність юридичної особи виявляється через діяльність її працівників (с. 147).

Ґрунтовним є висновок, що якщо працівник вчиняє рятувальні дії під час виконання ним трудових (службових) обов'язків, то рятувальником є юридична особа. Однак, у випадках вчинення працівником рятувальних дій не під час виконання ним трудових (службових) обов'язків суб'єктом зобов'язальних правовідносин є не юридична особа, а сам працівник як фізична особа – рятувальником та потерпілим (с. 149).

Влучно також досліджено зобов'язання з відшкодування шкоди вчинення рятувальних дій при виконанні підрядником завдання замовника, здійсненні підприємницької або іншої діяльності від імені товариства чи кооперативу (с. 151).

Високо оцінюється твердження про те, що відшкодування шкоди, завданої рятувальникам при виконанні ними професійних обов'язків із захисту життя, здоров'я та майна фізичних осіб, здійснюється у порядку соціального, а не цивільно-правового захисту (с. 158).

Правильною є думка, що держава є суб'єктом ЗВШРФО, яка виступає лише на стороні боржника та виступає у подвійному публічно-приватному правовому статусі (с. 167).

Вдало підняте питання щодо відшкодування моральної шкоди юридичній особі (с. 179-184). При цьому підкреслено, що юридична особа може зазнати лише моральної (немайнової) шкоди, пов'язаної із посяганням на її ділову репутацію, однак встановлення причинно-наслідкового зв'язку між рятувальними діями та можливим пониженням ділової репутації юридичної особи є вкрай складним, адже такі дії за своєю суттю спрямовані на запобігання шкоді, а не на завдання її іншим благам – діловій репутації.

На високому рівні проаналізовано обчислення розміру відшкодування шкоди залежно від матеріального становища власника (володільця) майна, яке рятували; майнового становища рятувальника; вартості майна, яке рятувалося (с. 188). Обґрунтованими є висновки про правила відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я рятувальника, як потерпілого (с. 196-199), а також про соціально-правовий захист населення у випадку ушкодження здоров'я та смерті (с. 199-204).

Важливим та обґрунтованим є висновок, що держава не повинна нести обов'язок повного відшкодування шкоди здоров'ю рятувальника у порядку цивільно-правового захисту, оскільки частина таких витрат вже відшкодовується через механізми державного фінансування охорони здоров'я (с. 204). У зв'язку з цим закономірними є запропоновані зміни до статті 1161 ЦК України щодо відшкодування державою шкоди у частці, яка не покрита державними гарантіями через механізми державного фінансування охорони здоров'я та поховання (с. 206). Таким чином, принцип повного відшкодування шкоди буде забезпечуватись тим, що держава повинна відшкодувати рятувальнику лише ті витрати, які не покриті державними гарантіями у порядку соціального захисту.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

При цьому робота не позбавлена дискусійних положень, які потребують уточнення, зокрема:

1. Дисертантка пише, що досліджувані зобов'язання є цивільним правовідношенням, що виникає лише у разі завдання шкоди рятувальнику (с. 27), та ЗВШРФО є майновими ризиковими правовідносинами, що виникають внаслідок завдання шкоди особі (с. 46). Тобто це зобов'язання пов'язано із фактом правомірного завдання шкоди (у той час коли у деліктних зобов'язаннях – неправомірного). При цьому підставу виникнення такого зобов'язання у роботі охарактеризовано через три ознаки: 1) такою обставиною є юридичні вчинки; 2) суб'єктом такої поведінки виступає фізична або юридична особа; 3) така поведінка має правомірний характер (с. 27). Твердження на підтримку того, що підставою виникнення такого недоговірною зобов'язання є правомірна поведінка у формі юридичного вчинку фізичної особи – рятувальника (с. 31, 59, 71, 83, 210) підтримується в усій роботі.

Дисертантка вважає наявністю шкоди а) наслідком вчинення рятувальних дій (с. 72), б) визначальною ознакою ЗВШРФО (с. 82), в) обов'язковою умовою

виникнення цих зобов'язань (с. 168). Втім не називає завдання шкоди підставою виникнення ЗВШРФО, яка завдається правомірними діями. Авторка пояснює це тим, що за змістом п. 3 ч. 2 ст. 11 ЦК України завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі *не можна розглядати як підставу виникнення цивільних прав та обов'язків щодо відшкодування шкоди, завданої внаслідок рятування здоров'я, життя та майна фізичної особи, оскільки шкода завдається самому рятувальнику, а не рятувальником іншій особі* (с. 82). На нашу думку, лише той факт, що шкода завдається не іншій особі, а самому рятувальнику не може бути головним фактором у відкиданні завдання шкоди як підстави виникнення ЗВШРФО. Вважаємо, що у контексті ст. 11 ЦК України підстави виникнення цивільних прав і обов'язків ЗВШРФО дійсно не слід розглядати крізь завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі, а крізь «інші юридичні факти» – цілком можливо. Вказане можна обґрунтувати тим, що а) шкода є центральною у ЗВШРФО навіть через законодавчу техніку (кожна частина ст.ст. 1161, 1162 ЦК України починається зі слів «шкода, завдана ...»), б) така шкода завдається правомірними діями, в) при здійсненні рятувальних дій шкода завдається самому рятувальнику, тобто суб'єкту, який намагається запобігти шкоді, що могла б бути завдана іншій особі, г) якщо підставою виникнення ЗВШРФО є рятувальні дії, то, наприклад, такі дії можуть бути здійснені і рятувальнику не буде завдано шкоди (наприклад, буде обачливим та обережним), то без факту завдання шкоди, ст.ст. 1161, 1162 ЦК України не будуть застосовними і будуть відсутні підстави для відшкодування шкоди такому рятувальнику.

Далі по тексту дисертантка приходить до висновку, що ЗВШРФО виникають за наявності трьох юридичних фактів (тобто додається шкода та рішення суду як підстави у сукупності): 1) факту-дії з рятування здоров'я, життя та майна фізичної особи; 2) факту завдання шкоди особі – рятувальнику; 3) рішення суду про покладення обов'язку по відшкодуванню шкоди рятувальнику (с. 86). Хоча у висновках до дисертації повертається до визначення, що підставою виникнення ЗВШРФО є правомірна поведінка у формі юридичного вчинку особи – рятувальника (с. 210). Така непослідовність у викладі матеріалу, а також неоднозначне вирішення питання – що є підставою виникнення ЗВШРФО – створює певну невизначеність. У даному випадку можна було провести аналогію з цивільним правопорушенням, що могло більш чітко розставити акценти на правомірному та неправомірному завданні шкоди, причинно-наслідковому зв'язку та феномені вини у такому «нестандартному» виді зобов'язання.

Без шкоди дії з рятування залишаються юридично нейтральними, але і лише одне завдання шкоди не може бути єдиною підставою виникнення ЗВШРФО через свою специфіку. Тому було б доцільнішим зробити більший акцент на шкоді, показати її як центральний елемент у підставі виникнення, та дотримуватись однієї позиції у тексті всієї роботи.

2. У дисертаційному дослідженні не пояснено чіткої відмінності між *об'єктами загрози* у зобов'язаннях з відшкодування шкоди, завданої внаслідок рятування здоров'я, життя та майна фізичної особи та *об'єктом зобов'язань* з

відшкодування шкоди, завданої внаслідок рятування здоров'я, життя та майна фізичної особи. Таку відмінність необхідно аналізувати самостійно. Наприклад, об'єктом зобов'язання є відшкодування шкоди якої зазнав рятувальник, що визначається її розміром (с.с. 28, 167-168), втім об'єктами загрози, поряд з життям та здоров'ям (підрозділ 2.2.2.), визнаються майно, тварини та цифрова річ, які було розглянуто в окремих підрозділах. Про відмінність об'єкта та предмета влучно вказано у розділі 1, але доцільно було б більш чітко показати таку понятійну «гру» щодо об'єктів у таких зобов'язаннях.

3. Авторкою у контексті цифрової речі як об'єкту загрози у зобов'язаннях з відшкодування шкоди, завданої внаслідок рятування здоров'я, життя та майна фізичної особи було наведено приклад: «фізична особа під час пожежі, землетрусу, терористичних актів тощо виносить з будинку (житлового чи офісу) сервер, ноутбук чи жорсткий диск, де зберігаються критично важливі цифрові активи (бухгалтерська звітність, юридичні документи, наукові праці, творчі розробки тощо)» (с. 132-133). У даному випадку має місце рятування не цифрової речі, а майна, що не в повній мірі відповідає меті, яку було заплановано донести. Так само факт завдання шкоди рятувальну цифрової речі не було в повній мірі розкрито (за винятком порушення захисту персональних даних) (с. 132).

4. Дисертанка пише, що цивільно-правовий договір може бути регулятором правовідносин між сторонами, де може містити розмір, порядок відшкодування шкоди, строки здійсненні відшкодування чи припинення самого зобов'язання (с. 34), при цьому у зобов'язаннях із відшкодування шкоди, завданої майну рятувальника, простежується спорідненість із деліктними зобов'язаннями, що зумовлює істотне звуження договірної свободи сторін, обмеженої фактично лише можливістю вирішити – укласти договір чи відмовитися від нього (с. 35). Втім договірне регулювання у роботі розкривається лише через неприпустимість укладення цивільно-правового договору між рятувальником, як потерпілою особою, та державою, як зобов'язаною особою із відшкодування шкоди (с. 192-193). Таким чином, можливість договірного регулювання розкрита лише на умовах припущення, принципах диспозитивності та свободі договору, без глибинного аналізу.

Втім висловлені зауваження суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження ТАНАСЮК Олени Євгенівни, а мають дискусійний характер.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження **Олени Євгенівни ТАНАСЮК** на тему «**Зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої внаслідок рятування здоров'я, життя та майна фізичної особи**», відповідає вимогам, встановленим Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями), пунктам 6, 7, 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету

Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, є завершеною самостійною науково-дослідною роботою, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують наукове завдання, що має істотне значення для науки цивільного права, а його авторка – **Танасюк Олена Євгенівна** заслуговує на присудження йому освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право.

Рецензентка

**доцентка кафедри приватного права
Хмельницького університету управління
та права імені Леоніда Юзькова,
докторка філософії з права, доцентка**

Марія РОМАСЬ